

ROVNOPRÁVNE ŠKOLY

Tréning trénerov pri zavádzaní Značiek rodovej rovnosti do škôl

Vypracovala Ivana Klimentová, PhD

Tento školiaci modul slúži na školenie jednotlivcov, aby sa stali odborníkmi na ich národnú Značku rodovej rovnosti (GECM). Títo „tréneri“ potom budú môcť podporovať školy pri implementácii Značiek do praxe.

Odporúčame pri samoštúdiu spojiť sa s odborníkom/odborníčkou na danú problematiku („uplatňovanie rodových princípov na školách“), keďže téma, ako aj proces školenia je viacvrstvový a vyžaduje komplexné znalosti.

1 AKO ZAČAŤ?

Skôr ako rozoberieme niektoré z kľúčových tém k rodovej rovnosti na školách a v školskom prostredí, je dôležité si ujasniť niekoľko pojmov, akým je aj **rodová kompetencia**.

Definícií rodovej kompetencie poznáme viacero. V stručnosti však možno povedať, že ju chápeme najmä ako schopnosť rozpoznávať a uplatňovať rodovú a ľudsko-právnu perspektívu v každodennom živote, v práci, v škole, v našich interakciách a rozhodnutiach, ako aj schopnosť konať tak, aby sme prispievali k dosahovaniu rodovej rovnosti a k podpore a ochrane ľudských práv. Nadobúdať rodovú kompetenciu znamená učiť sa ako presadzovať rodovú rovnosť a ľudské práva v praxi (a to tak na individuálnej úrovni, ako aj na spoločenskej), ako predchádzať diskriminácii na základe pohlavia a rodu a iným formám diskriminácie, či ako sa vyrovnávať s vplyvom rodových stereotypov.

Pre zvýšenie rodovej kompetencie a citlivosti je preto kľúčový proces rodového vzdelávania. Ide o strešný pojem rôznych vzdelávacích aktivít a prístupov smerujúcich k prehĺbovaniu citlivosti, vedomostí a zručností v oblasti rodovej rovnosti¹. Keď sme v roku 2015 pripravovali prvé štandardy kvality rodového vzdelávania pokúsili sme sa

¹ V praxi sa odbornej literatúre sa môžete najčastejšie stretnúť aj s pojmami ako rodovo citlivá výchova, rodovo citlivé vzdelávanie, rodovo citlivá pedagogika, feministická pedagogika, rodovo citlivý prístup vo vzdelávaní a výchove, či rodový tréning.

s politologičkou a odborníčkou na ľudsko-právne vzdelávanie Dagmar Hornou priniesť prvú ucelenú definíciu rodového vzdelávania². Vychádzali sme z nasledujúcich rámcových premís:

1. Rodové vzdelávanie chápeme v dvoch rovinách ako:

- a.) Vzdelávací prístup, to znamená ako rodovo citlivý prístup vo vzdelávaní a výchove. Znamená to, že sa nezameriavame primárne len na obsah, ale aj na formu vzdelávania. Dôležité je, aby ktokoľvek kto vedie vzdelávací proces, mal dostatočnú rodovú kompetenciu, reflektoval procesy rodovej socializácie, rozumel vytváraniu ženských a mužských rodových rolí, reprodukcii rodových stereotypov a ich škodlivosti a zohľadňujúc tieto znalosti, volil rodovo citlivý prístup k vzdelávaným.
- b.) Vzdelávanie zamerané na obsah, čiže explicitne zamerané na zvyšovanie vedomostí a zručností v oblasti rodovej rovnosti a ľudských práv, s dôrazom na tému ľudských práv žien a vedené rodovo citlivým spôsobom.

2. Rodové vzdelávanie je ľudsko-právne vzdelávanie a vice versa.

- a.) Znamená to, že je postavené na ľudsko-právnych štandardoch ustálených v systémoch ochrany a podpory ľudských práv (v našom kontexte globálny a regionálny európsky systém).
- b.) Samotnou podstatou, základným cieľom, ku ktorému by malo rodové vzdelávanie viesť je v konečnom dôsledku zabezpečenie realizácie rodovej rovnosti v praxi a keďže rodová rovnosť v sebe obsahuje implicitne rešpekt a ochranu ľudských práv, je toto vzdelávanie nevyhnutne ľudsko-právne (snaží sa uviesť ľudské práva do praxe).
- c.) Vo vzdelávacej praxi to okrem iného znamená, že rodové vzdelávanie neprináša len informácie o ľudských právach a rodovej rovnosti, ale sa snaží predchádzať všetkým formám diskriminácie a dôsledne rešpektuje ľudské práva vzdelávaných. Z uvedeného vyplýva platnosť konštatovania, že vzdelávanie je nevyhnutnou podmienkou uplatnenia toho, k čomu sa vzdelávame (k uplatneniu ľudských práv a rodovej rovnosti všetkých ľudí).

² HORNÁ, D. – MESOCHORITISOVÁ, A. : *Teoretické rámce a celospoločenský kontext rodového vzdelávania v SR* in MESOCHORITISOVÁ, A. – ZEŽULOVÁ – JABLONICKÁ , J. (eds.) a kol. aut.: *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR, Bratislava, 2014.

d.) Rovnako platí, že akékoľvek ľudsko-právne vzdelávanie nemôže byť vzdelávaním rodovým (rešpektujúcim a sledujúcim rodovú rovnosť), čo znamená že vzdelávanie o rodovej rovnosti a ľudských právach sú vo viacerých rovinách rovnorodé entity.

Vychádzajúc z vyššie uvedeného sme navrhli nasledujúcu definíciu rodového vzdelávania: „*Rodové vzdelávanie* pokrýva všetky vzdelávacie, školiace, informačné a osvetové aktivity uskutočňujúce sa v priebehu života, ktorých cieľom je posilniť všeobecný rešpekt voči rodovej rovnosti a ľudským právam, dodržiavanie a uplatňovanie rodovej rovnosti a ľudských práv, prispievajúc tak, okrem iného, k prevencii ich porušovania a zneužívania. Znalosti, schopnosti, zručnosti a rozvinuté individuálne postoje a reakcie nadobudnuté v procese rodového vzdelávania prispievajú k posilneniu rodovej kompetencie vzdelávaných, ktorá je predpokladom utvárania a prehĺbovania všeobecnej kultúry rodovej rovnosti a uplatňovania rodového hľadiska v celej spoločnosti a vo všetkých dimenziách života ľudí, t.j. života osobného, rodinného, pracovného, spoločenského (vrátane občianskeho a politického). Zmyslom rodového vzdelávania je teda prispieť k dosiahnutiu takej spoločenskej zmeny, ktorej charakteristickým znakom bude čo najplnšie uplatňovanie rodovej rovnosti a ľudských práv, eliminácia nerovností a všetkých foriem diskriminácie, pričom táto zmena bude kontinuálna. (Horná, Mesochoritsová, 2015: 9)

1.1. Základné pojmy: rod, pohlavie, rodová socializácia a rodová rovnosť

Mnoho ľudí sa nepozastaví nad zjednodušujúcimi tvrdeniami zosobnenými vo vete „muži sú z Marsu, ženy z Venuše“ a prijíma ich ako nepochybniteľný fakt. Táto naoko nevinná veta však v sebe nesie závažné posolstvo: hovorí nám, že muži a ženy sa navzájom takmer nezlučiteľne odlišujú. A nielen to. Vďaka presvedčeniam, že muži „od prírody“ disponujú, resp. mali by disponovať určitým súborom vlastností, považovaných za vhodné a žiaduce pre muža (sila, moc, racionalita), a ženy „samozrejme“ inými (emocionalita, jemnosť, láskavosť), vytvárame veľké napätia medzi týmito skupinami a prispievame k upevňovaniu nepriechodných hraníc medzi nimi. Namiesto toho, aby sme skôr hľadali podobnosti alebo aspoň pripustili, že medzi dvoma ženami môžu byť omnoho väčšie rozdiely ako medzi mužom a ženou.

Ďalším problémom je, že atribúty spájané s mužskosťou sú v našich spoločnostiach často oceňované viac ako tie, ktoré sa spájajú so ženskosťou (racionalita je viac ako emocionalita).

Niekoľko jednoducho považujeme za viac a niekoho za menej, ako to napovedá aj výrazy slabé a silné pohlavie. Práve takéto zdôrazňovanie a ukotvovanie rozdielností a hierarchií je zdrojom diskriminačných postojov a nerovností. A nielenže k nim prispieva, ale aj slúži na ich ospravedlňovanie.

Psychologička a sociálna vedkyňa Barbara Stiegler na margo populárnych publikácií o rozdielnosti mužov a žien upozorňuje, že sa v nich biologické rozdiely ponúkajú ako prirodzené vysvetlenie rodových rozdielov, pričom biológii považujú za základ všetkých výpovedí o človeku. Stiegler pripomína, že v súčasnosti už máme množstvo poznatkov z histórie, porovnávacej antropológie a sociologických výskumov, ktoré spochybňujú populárny biologizmus. Tie poukazujú na empiricky viditeľnú rozmanitosť života a prezentácií žien a mužov v rôznych kultúrach; v rôznych epochách jednej kultúry; v rôznych prostrediach v rámci jednej kultúry, čo ukazuje, že neexistujú jednotné definície života a prezentácií rodu, ktoré by pretrvávali celé historické epochy. Príkladom je prezentácia mužskosti napr. počas panovania Ľudovíta XIV. , ktorého spôsob obliekania a vystupovania by dnes v niektorých kultúrach považovali ako „zženštilý“ a naopak prezentácia mužskosti v podobe kovboja z divokého západu. Antropologické výskumy priniesli množstvo poznatkov o odlišnom vnímaní a chápaní mužskosti a ženskosti a ich prejavov v rôznych kultúrach a spoločnostiach. Okrem toho Stiegler argumentuje: „Čistú prirodzenosť pohlaví vôbec nemožno nájsť, pretože sa hranica medzi „čistou“ prírodou a výsledkom spoločenských vplyvov nedá definovať. Vždy sú prítomné spoločenské vplyvy. Neexistuje laboratórna situácia, v ktorej by sa vyvíjala úplne „prirodzená“ ľudská bytosť.“ (Stiegler, 2009:46).

Vzhľadom na vyššie uvedené je preto dôležité uvažovať ako sa vytvárajú rozdiely medzi mužmi a ženami? Ako sa udržiavajú? Aké má takéto delenie dopady na osudy, životy a pracovné dráhy žien a mužov? Aké má dopady na životy dievčat a chlapcov? A najmä, čo s tým môžeme urobiť a ako môžeme pomôcť odstraňovať takto nespravodlivé hierarchie?

K hľadaniu odpovedí na tieto otázky významne prispelo kritické feministické myslenie a hnutie, ktoré začalo rozlišovať kategórie rod (gender) a pohlavie (sex) a prinieslo zmenu pohľadu na dovtedy chápané rozdiely medzi mužmi a ženami ako výlučne biologicky dané a nemenné. Feministické mysliteľky a myslitelia poukázali na význam sociálnych a kultúrnych faktorov, ktoré vplývajú na utváranie mužskosti a ženskosti a začali skúmať socio-kultúrne mechanizmy produkcie i reprodukcie rodových identít, rolí, stereotypov

a nerovností. V súvislosti s tým sa takmer už nesmrteľným stal výrok filozofky Simone de Beauvoir „Ženami sa nerodíme, ženami sa stávame“, ktorý zaznel v jej prelomovom diele Druhé pohlavie.³ Čo teda máme na mysli, ak hovoríme o rode a o pohlaví?

1.1.1. Pohlavie a rod

POHLAVIE

Pojem *pohlavie* (*sex*) používame, ak hovoríme o základných fyziologických rozdieloch medzi mužmi a ženami, najmä o rozdieloch, ktoré sa týkajú pohlavných orgánov, reprodukčných dispozícií, ale aj fyziologických a morfológických rozdielov. Pohlavie rozlišujeme na genetickej (chromozomálnej), hormonálnej a anatomickej úrovni (anatómia sa netýka iba vonkajšie vzhľadu, ale aj vnútorného usporiadania tela). Ide o biologickú danosť človeka, čiže skutočnosť, či je z anatomického hľadiska ženou, alebo mužom.

ROD

Ak hovoríme o „rode“, máme na mysli sociálnu konštrukciu, ku ktorej sa viažu pripisované alebo očakávané sociálne roly, správanie, ale aj predsudky, stereotypy, hodnotenia a seba hodnotenia, jednoducho, predstavy o tom, čo je a čo nie je pre ženu alebo muža správne a vhodné. Na úrovni jednotlivcov sa rod odovzdáva a reprodukuje procesom sociálneho učenia. (*Glosár rodovej terminológie*). Rod sa vzťahuje na sociálne rozdiely medzi ženami a mužmi, ktoré sú naučené, sú meniteľné v priebehu času a majú veľmi rôzne prejavy tak v rámci jednotlivých kultúr, ako aj medzi kultúrami. Rod ako kultúrna norma podmieňuje psycho-sociálny vývoj jednotlivých mužov a žien a zároveň organizuje sociálne vzťahy medzi mužmi a ženami. Ako však vysvetľuje feministická filozofka Zuzana Kiczková: „Rod sa nepriraduje len k osobám, ale existencia dvoch rodov predstavuje aj princíp, podľa ktorého sú štruktúrované mnohé sociálne mechanizmy a regulatívne mechanizmy. Na otázku, ako sa utvárajú rodové vzťahy a ako sa uskutočňuje ich hierarchizácia, nemožno odpovedať, ak budeme brať do úvahy len individuálne správanie. Rovnako sa musia analyzovať aj mechanizmy a spôsoby riadenia, ktoré určujú rodovo podmienený charakter inštitúcií. Trh

³ Ako podotýka feministická filozofka Etela Farkašová: „Uvedené dielo prispelo k rozpracovaniu teoreticko-metodologického aparátu feministickej filozofie, podnietilo rozlíšenie pojmov „pohlavie“ a „rod“ (...). Podstatný prínos diela spočíval v zreteľnej artikulácii faktu, že rodovo diferencovaná identita nie je určovaná, utváraná (iba) biológiou či anatómiou, ale predovšetkým typom spoločnosti, spoločenských vzťahov, v ktorých sa daný jednotlivec narodil a vyvíja“ (Farkašová, 2011:145).

práce, vzdelávacie systémy, ekonomika a iné systémy majú rodovo podmienené charakteristiky.“ (Kiczková: 2011:37)

Kategória rodu sa teda považuje za produktívny kritický nástroj skúmania spoločností. V súčasnosti sa popri rase, etnicite alebo triede radí medzi základné analytické nástroje sociálnych a humanitných vied. Ako taký sa stal kľúčovou analytickou kategóriou feministického a rodového výskumu: „Rodový výskum sa nezameriava len na subjekty, ale aj na normy, inštitúcie a spoločenské pravidla i mechanizmy, ktoré tieto subjekty vytvorili. V centre týchto analýz stojí pôsobenie spoločenských predstáv na spoločenské štruktúry. Pri tomto skúmaní je dôležitá otázka, **ako spoločenské systémy stále znova produkujú rodovú diferenciu, ako fungujú procesy uzavierania a vylučovania cez premennú rod a ako sa vytvára reálna nerovnosť a hierarchia medzi mužmi a ženami.**“ (Stiegler in Cviková, J. 2014: 8; zvýraznila AM)⁴

Najčastejším príkladom pre pochopenie a odlišenie pojmov rod a pohlavie sa používa príklad s narodením dieťaťa: Fakt, že iba žena môže porodiť dieťa je dané „pohlavím“ (biologickou výbavou na porodenie dieťaťa). Ale predstava, že každá žena má, alebo musí porodiť dieťa a postarať sa o neho, že je to jej prirodzená povinnosť, alebo že žena je najlepšou vychovávajúcou osobou je sociálnym očakávaním, záležitosťou rodu. Inak povedané: Aj keď iba ženy môžu rodiť deti (biologicky podmienené), biológia neurčuje, kto ich bude vychovávať.

Keďže som vyššie uviedla, že rod nie je len charakteristikou indivíduí, ale aj systémov a inštitúcií, môžeme rozvíjať úvahu o materstve ďalej. Z biologickej možnosti porodiť dieťa, sa často odvinie aj biologizujúca predstava, že iba matka (keďže bola s dieťaťom biologicky spätá počas tehotenstva, pôrodu, pri dojčení) môže byť tou najlepšou vychovávajúcou osobou a na túto predstavu sa naviažu aj rôzne sociálne opatrenia (materská dovolenka), alebo sa na jej základe štruktúruje trh práce (ženy častejšie pracujú na skrátenej úväzky; feminizácia odvetví ako je školstvo, zdravotníctvo spájajúce sa s predstavami o starostlivosti a výchove a pod.). A práve takéto zjednodušujúce predstavy často ústia do diskriminácie: ženy majú nižšie platové ohodnotenia, pretože sú to najmä ony, ktoré prerušujú pracovné kariéry kvôli starostlivosti o deti a nesú aj väčšie bremeno starostlivosti o domácnosti. To ovplyvňuje aj

⁴ Cviková, J.(ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možnosti používania rodovo vyváženého jazyka, 2014, Národný projekt: Inštitút rodovej rovnosti;*

prístup zamestnávateľských organizácií – tie často pod vplyvom stereotypov znevýhodňujú ženy a zvyhodňujú mužov. Napríklad muži sú častejšie dosadzovaní do vrcholových riadiacich pozícií: stereotypná predstava muža vodcu im prináša výhody, ktoré ich ľahšie „dostanú na toto miesto“ – v súvislosti s tým sa v odbornej literatúre spomína pojem „sklenený výťah“, ktorý „vyvezie“ mužov na vyššie pozície. Nejde však len o riadiace pozície, ale aj o postupy pri prijímaní do zamestnania, spôsob ako je rozdelená a organizovaná práca na pracovisku v závislosti od rodu. Ako poznamenáva Barbara Stiegler: „*Doing gender* organizácií možno rozpoznať: podľa toho, ako sú organizované pracovné miesta (pomocné práce a asistovanie sú konotované ako ženské, profesionalita a manažment ako mužské); podľa požiadaviek kladených na čas (celý úväzok s nadčasmi konotovaný ako mužský, čiastkový úväzok dopoludnia ako ženský); podľa požiadaviek kladených na mobilitu (služobné cesty a práca vonku sú konotované ako mužské, práca naviazaná na miesto pobytu ako ženská). Týmito praktikami sa vytvárajú a upevňujú rodové rozdiely“ (Stiegler⁵,2009: 56-57).

Zámerom odlišovania kategórií rod a pohlavie bolo poukázať na dôležitosť iných ako biologických faktorov, ktoré sa podieľajú na vývoji žien a mužov. Rod nám tak umožňuje vidieť, že tzv. „nemenné“ rozdiely medzi ženami a mužmi, sú naučené, odporované a tým aj meniteľné v čase i priestore (rôzne prejavy mužskosti a ženskosti v rôznych historických obdobiach, ako aj v rámci jednotlivých kultúr, či medzi kultúrami). A práve vďaka rodovým analýzám a kategórii rod vieme, že ak je mužskosť a ženskosť meniteľná, je potom možné pracovať na zmenách vzťahov medzi rodmi v prospech rovnosti medzi nimi a s cieľom odstránenia diskriminácie.

RODOVÁ SOCIALIZÁCIA

Na to aby sme lepšie pochopili rodové nerovnosti, je veľmi dôležité si pripomenúť z čoho vznikajú. Osvojíme si niekoľko pojmov a termínov, a k tomu si predstavíme niekoľko praktických cvičení. Veľmi dôležité je spomenúť, aby sme sa na danú nerovnosť pozerali cez tzv. **rodovú socializáciu**.

⁵ Barbara Stiegler: Formulovanie cieľov a stratégií rodovej politiky, *Podnety na uplatňovanie rodového hľadiska* in Cviková, J. (ed.): Spravodlivosť v rodových vzťahoch, ASPEKT, Bratislava, 2009.

Rodová socializácia je proces, pomocou ktorého sa učíme rodové pravidlá (tzv. pravidlá, patriace každému rodu a pohlaviu), normy a očakávania našej kultúry. Najbežnejšími činiteľmi rodovej socializácie - inými slovami ľudia, ktorí ovplyvňujú proces - sú rodičia, učitelia, školy a médiá. Prostredníctvom rodovej socializácie si deti začínajú rozvíjať svoje vlastné presvedčenie o pohlaví a nakoniec si formujú svoju vlastnú rodovú identitu.

Tu je dôležité spomenúť prečo je nutné oddeliť rod od pohlavia.

- Pojmy pohlavie a rod sa často používajú ako synonymá. V diskusii o rodovej socializácii je však dôležité rozlišovať medzi týmito dvoma termínmi.
- Pohlavie je biologicky a fyziologicky určené na základe anatómie jednotlivca pri narodení. Spravidla je to binárne, čo znamená, že pohlavie človeka je buď mužské alebo ženské.
- Rod je sociálny konštrukt. Rod jednotlivca je jeho sociálna identita vyplýva z koncepcií maskulinity a ženskosti danej kultúry.
- Jednotlivci si rozvíjajú svoju vlastnú rodovú identitu, do veľkej miery ovplyvnenú procesom rodovej socializácie.

Proces rodovej socializácie sa začína od narodenia dieťaťa. Deti si v mladom veku osvojujú chápanie rodových kategórií. Do troch rokov si deti vytvoria svoju vlastnú rodovú identitu. Tiež sa začnú učiť rodové normy svojej kultúry, vrátane toho, ktoré hračky, aktivity, správanie a postoje sú spojené s každým pohlavím.

Pretože kategorizácia podľa pohlavia je významnou súčasťou spoločenského vývoja dieťaťa, majú deti sklon venovať osobitnú pozornosť modelom rovnakého pohlavia. Keď dieťa pozoruje, že modely rovnakého pohlavia neustále vykazujú špecifické správanie, ktoré sa líši od správania modelov iného pohlavia, je pravdepodobnejšie, že bude prejavovať správanie naučené z modelov rovnakého pohlavia. Medzi tieto modely patria rodičia, rovesníci, učitelia a osobnosti v médiách.

Znalosti detí o rodových rolách a stereotypoch majú mať vplyv na ich postoje k vlastným i iným pohlaviam. Najmä malé deti môžu byť obzvlášť rigidné v tom, čo chlapci a dievčatá „môžu“ a „nemôžu“ robiť. Toto myslenie na pohlavie dosahuje svoj vrchol medzi 5. a 7. rokom a potom sa stáva pružnejším.

Ako deti rozvíjame viery a očakávania, týkajúce sa pohlavia prostredníctvom našich pozorovaní a interakcií s ľuďmi okolo nás. „Zástupcom“ rodovej socializácie je každá osoba

alebo skupina, ktorá zohráva úlohu v procese rodovej socializácie v detstve. Štyrmi primárnymi činiteľmi rodovej socializácie sú rodičia, učitelia, rovesníci a médiá.

Rodičia sú zvyčajne prvým zdrojom informácií o pohlaví u dieťaťa. Od narodenia rodičia komunikujú so svojimi deťmi rôzne očakávania v závislosti od ich pohlavia. Napríklad syn sa môže zapojiť do stavania domu so svojim otcom, zatiaľ čo matka vezme svoju dcéru na nákupy. Dieťa sa môže od rodičov dozvedieť, že určité činnosti alebo hračky zodpovedajú konkrétnemu pohlaviu (myslite na rodinu, ktorá dáva svojmu synovi nákladné auto a ich dcére bábiku). Aj rodičia, ktorí kladú dôraz na rodovú rovnosť, môžu nechtiac posilniť niektoré stereotypy v dôsledku svojej vlastnej rodovej socializácie.

Učitelia/ľky modelujú rodové roly a niekedy demonštrujú rodové stereotypy tým, že na študentov a študentky reagujú rôznymi spôsobmi. Napríklad rozdelenie študentov podľa pohlavia podľa aktivít alebo odlišné disciplinovanie študentov v závislosti od ich pohlavia môže posilniť rozvíjajúce sa viery a predpoklady detí (napr. viac sankcionujeme dievčatá pri vulgárnom správaní ako chlapcov a pod.).

Rovesníci/čky k rodovej socializácii prispievajú aj vzájomnými interakciami. Deti majú tendenciu hrať sa s rovesníkmi rovnakého pohlavia. Prostredníctvom týchto interakcií sa dozvedajú, čo od nich ich rovesníci od chlapcov alebo dievčat očakávajú. Tieto lekcie môžu byť priame, napríklad keď rovesník povie dieťaťu, že určité správanie je alebo nie je „vhodné“ pre jeho pohlavie. Môžu byť tiež nepriame, pretože dieťa v priebehu času pozoruje správanie rovesníkov rovnakého a iného pohlavia. Tieto komentáre a porovnania sa časom môžu stať menej zjavnými, ale dospelí sa naďalej obracajú na rovesníkov rovnakého pohlavia, aby získali informácie o tom, ako majú vyzerat' a konať ako muž alebo žena.

Médiá vrátane filmov, televízie a kníh učia deti o tom, čo to znamená byť chlapcom alebo dievčaťom. Médiá poskytujú informácie o úlohe pohlavia v živote ľudí a môžu posilniť rodové stereotypy. Zvážte napríklad animovaný film, ktorý zobrazuje dve ženské postavy: krásnu, ale pasívnu hrdinku a škaredého, ale aktívneho darebáka. Tento mediálny model a veľký počet ďalších posilňuje predstavy o tom, ktoré správanie je pre konkrétne pohlavie prijateľné a hodnotené (a ktoré nie).

Ako ste si stihli všimnúť rodová socializácia je celoživotný proces. Viera v pohlavie, ktorú nadobudneme v detstve, nás môže ovplyvňovať počas celého života. Dopad tejto socializácie môže byť veľký (formovanie toho, o čom sme presvedčení, že sme schopní dosiahnuť, a teda potenciálne aj určenie nášho životného smeru), malý (ovplyvnenie farby, ktorú si zvolíme pre steny svojej spálne), alebo niekde uprostred.

Preto je veľmi dôležité pristupovať k rodovej socializácii vyvážené a v škole v školskom prostredí zabezpečiť rodovo neutrálnu výchovu a vzdelávanie.⁶

CVIČENIA

Aktivita č. 1 Narodeniny

Vaši známi Vás pozvali na oslavu prvých narodenín svojho dieťaťa a Vašou úlohou je vymyslieť darčeky, ktoré by ste mi priniesli. Keďže ste sa dlho nevideli môžete priniesť niečo symbolické aj pre rodičov. Nepovieme, že nevieme akého pohlavia je dieťa. Budeme čakať, že táto otázka príde, a ak neurčíme pohlavie dieťaťa, spustíme diskusiu, prečo je tak dôležité vedieť, akého pohlavia je dieťa?

Aký darček by ste kúpili?

Opýtali by ste sa na pohlavie dieťaťa na základe toho sa rozhodovali?

Prečo je to pre Vás/ nás tak dôležité?

Aktivita č. 2 Rod nie je pohlavie

Potrebujeme filchartový papier, fixky, zvýrazňovačky

Na ľavú stranu papiera napíšeme veľkým „ŽENY VLASTNOSTI“ a celá skupina braistormuje aké vlastnosti sú typické, spoločnosťou tolerované, dovoľované, prílišné vlastnosti pre ženy.

Ako sa ženy odlišujú od mužov?

Čo je pre nich charakteristické?

Aké vlastnosti, schopnosti alebo iné charakteristiky sa spájajú v našej spoločnosti so ženami?

Skúste určiť aj biologické rozdiely?

Na pravú stranu napíšeme do záhlavia „MUŽI VLASTNOSTI“ a postupujeme rovnako.

⁶ Bussey, Kay a Albert Bandura. „Sociálna kognitívna teória vývoja a diferenciacie pohlaví.“ *Psychological Review*, roč. 106, č. 4, 1999, s. 676-713.

"Pohlavie: Včasná socializácia: Syntéza." *Encyklopédia vývoja v ranom detstve*, august 2014, <http://www.child-encyclopedia.com/gender-early-socialization/synthesis>

Martin, Carol Lynn a Diane Ruble. „Hľadanie rodových podnetov u detí: kognitívne pohľady na vývoj pohlavia.“ *Current Directions in Psychological Science*, zv. 13, č. 2, 2004, s. 67-70. <https://doi.org/10.1111/j.0963-7214.2004.00276.x>

McSorley, Bretónsko. „Rodová socializácia.“ *Udemy*, 12. mája 2014, <https://blog.udemy.com/gender-socialization/>

Ako sa muži odlišujú od žien?

Čo je pre nich charakteristické?

Aké vlastnosti, schopnosti alebo iné charakteristiky sa spájajú v našej spoločnosti s mužmi?

Skúste určiť aj biologické rozdiely?

Medzi oboma stĺpcami necháme medzeru.

Prepíšeme záhlavie stĺpcov a prejdeme zo skupinou jednotlivé charakteristiky po stĺpcoch.

Pýtame sa, či by sa mohli týkať niektoré ženské charakteristiky mužov. Napr. či by v našej spoločnosti mohli niektorí muži / ženy mať charakteristiky pôvodne označované ako ženské?

Alebo či existovali v minulosti alebo v iných kultúrach, či by mohli byť tieto charakteristiky skôr pripisované mužom?

Tie ktoré neplatia, by sa mali škrtnúť a prepísať do stredy. To isté sa urobí so stĺpcom pôvodne mužským, prepísaným na ženský.

Spýtame sa, čo odlišuje stredný stĺpec od pravého a ľavého?

Odpovede by mali smerovať k tomu, že niektoré charakteristiky sú akoby nemenné, biologické danosti a iné sú premenlivé, menia sa aj v čase a priestore. Aj medzi jednotlivými ženami.

Na to, či ste pochopili zvládli cvičenie č. 2 si prejdite tieto kontrolne otázky.

Určite, či výrok hovorí o rozdieloch determinovaných pohlavím (P), alebo rodom (R).

- 1) Ženy rodia deti, muži nie.
- 2) Dievčatá sú nežné, milé a nesmelé, chlapci sú nepoddajní, divokí a pribojní.
- 3) Mladé ženy si potrebujú nájsť dobrého manžela, mladí muži si musia nájsť dobrú prácu.
- 4) V školstve pracuje 4/5 žien a iba 1/5 mužov.
- 5) Doménou žien je výchova detí a starostlivosť o domácnosť
- 6) Ženy môžu deti koiť, muži nemôžu.
- 7) Menej ako 1 % osôb na rodičovskej dovolenke sú muži.
- 8) Šport je dôležitejší pre chlapcov ako pre dievčatá.
- 9) Muži v puberte mutujú, ženy nie.
- 10) Podľa štatistík OSN, ženy vykonávajú až 67 % všetkej svetovej práce, ale stále zarábajú iba 10 % svetového príjmu.
- 11) Muži sa vedú rýchlo rozhodovať a teda aj efektívne riadiť spoločnosť.
- 12) Niektoré činnosti a práce sú pre ženy nevhodné (napr. baníctvo, horolezectvo).

Aktivita č. 3 Nechajte hračky byť hračkami

Pozrite si toto video :

https://www.youtube.com/watch?v=nWu44AqF0iI&ab_channel=BBCStories,

Vo videu chlapca prezlečú za dievča a naopak.

Ako sa k nemu správalo okolie?

Aké hračky mu/ jej podsúvali?

Prečo je to tak?

Aktivita č. 4: Rodová socializácia = rodová škatuľka

Čo sa deje ak ľudia prekračujú svoju “rodovú škatuľku” - posilníme poznanie, že rodové roly nie sú fixné, ale že je možné ich meniť, a že sa im aj ľudia snažia vymykať, a tiež si začneme uvedomovať **mechanizmy vynucovania rolí**, že najmä u chlapcov sa prirovnávanie k dievčatám považuje za dehonestujúce, a stratu mužskosti (čo umožní neskôr prelink na hierarchiu rodových stereotypov) –

Nakreslíme si na flipy dve škatuľky: modrá “Buď chlap! /Správaj sa ako chlap!”,

ružová: ***Správaj sa ako dáma***” a dáme skupine pokyn aby do škatuliek písali :

Čo očakávame od dievčat ak im hovoríme, aby sa správali ako dámy? A aké správanie očakávame, že budú alebo nebudú robiť chlapci?)

Inštrukcia:

1. Premýšľajte o tom, čo sa očakáva od chlapcov a čo od dievčat (ako sa majú správať, ako majú vyzerieť, ako sa majú obliekať, aké majú mať vlastnosti, čo ich robí atraktívnych a pod.) zo strany jednotlivých inštitúcií/skupín a čo sa od nich požaduje/vyžaduje (napr. buď chlap!), s akými posolstvami sa stretávajú. Akým očakávaniam a požiadavkám sú vystavené dievčatá /ženy a chlapci / muži v súčasnej spoločnosti.
2. Ako tieto škatuľky vznikajú ? Kedy sa začínajú deti s týmito posolstvami stretávať? Kto tieto posolstva deťom a dospelým komunikuje ?
3. Skúsme spoločne **vymenovať**/ všetky **inštitúcie**, ktoré sa podieľajú na tom, že z nás vyrastajú Muži a ženy/ ako sa stávame mužmi a ženami (socializácia)(spomenuté vyššie)

Aktivita č. 5 Odmeny a tresty

V ďalšom cvičení sa budeme snažiť identifikovať role a správanie, ktoré je považované za “typicky” mužské a ženské, / resp. dievčenské a chlapčenské, a čo sa deje ak ľudia prekračujú svoju rodovú škatuľku. Posilníme poznanie že rodové roly nie sú fixné, ale že je možné ich meniť, a že sa im aj ľudia snažia vymykať, a tiež si začneme uvedomovať mechanizmy vynucovania rolí, že najmä u chlapcov sa prirovnávanie k dievčatám považuje za dehonestujúce, a stratu mužskosti (čo umožní neskôr prelink na hierarchiu rodových stereotypov)

Pracujeme ako celá skupina - riadený brainstorm. Využijeme predchádzajúce aktivity a skúsime sa vžiť do toho, ako sa cítia ľudia v týchto škatuľkách. Ľudia si prediskutujú odpovede na tieto otázky:

V predošlej aktivite sme si zažili ako sa udržujeme v medziach vymedzených rodovými škatuľkami (mužská škatuľka – ženská škatuľka) a čo sa nás drží v škatuľkách...

- Je ľahké /možné pre chlapcov a dievčatá/ mužov a ženy, aby splnili tieto očakávania?
- Čo sa deje ak tieto očakávania nenapĺňajú? Čo sa deje, ak dievča/Žena alebo chlapec/Muž koná spôsobom, ktorý je mimo rodovej škatule/mimo očakávaní? Ako s nimi zaobchádza: rodiny, rovesníci a komunita, ak vyzerajú alebo sa správajú inak ako sa od nich očakáva?
- Ako sa zaobchádza s ľuďmi, ktorí naopak dodržiavajú tieto normy/napĺňajú očakávania?
- Malo by vyplynúť, že existuje systém "Odmien" a "Trestov".. Ako to funguje? Ako to ovplyvňuje rozhodnutia, ktoré robíme? Skúste vymenovať aké konkrétnejšie tresty (vylúčovanie, výsmech) a odmeny (napr. velebenie materstva)
- Ako sami podporujete tieto očakávania (či už vedome alebo nevedomky)? – nemusia odpovedať, môžu si to len premyslieť samy/i (môžeme ich povzbudiť tým, že aj nám sa niekedy stáva, že máme takéto očakávania)

Otázka rodovej nerovnosti môže byť veľmi citlivá (najmä ak ju budú rozoberať s mladými ľuďmi alebo s ľuďmi vo vašom okolí, ktorí sa s témou ešte nestretli). Ľudia môžu odmietať skutočnosť, že existuje nerovnosť medzi ženami a mužmi alebo sa pokúšajú brániť tieto rozdiely : môžu tvrdiť, že je to ok, že sú odlišní a že napr. majú muži viac fyzickej sily ako ženy. Dôležité je pri argumentácii ponúknuť ľuďom

možnosť preskúmať, či tieto vlastnosti diktuje skôr spoločnosť alebo či je to záležitosť biológie; pýtať sa ich či sú to ich rozhodnutia, že sa takto správajú.

· *Myslíte si, že tieto škatuľky/krabice dávajú/predurčujú niekoho na to, že má viac moci alebo silnejšie postavenie v našej spoločnosti?* (pozn: HIERARCHIU či uchopti z predošlých aktivít) .Iný spôsob kladenia otázky "kto má väčšiu moc v našej spoločnosti? " je pýtať sa " kto má viac slobody a viac privilégií? ". Ľudia ľahko zvýraznia príklady, kde chlapci a muži majú viac slobody (chlapci môžu ísť neskôr von, môžu nosiť to, čo chcú, muži nemajú rovnaký tlak na starostlivosť o deti a domácnosť, je pravdepodobnejšie, že budú vo vyšších pozíciách a často dostanú zaplatené viac ako ženy za rovnakú prácu). Môže byť užitočné pre sprostredkovať výsledky výskumov o stave rodovej rovnosti.

Navrhňte, aby účastníci viedli dlhodobejšie pozorovania (nech si všímajú médiá, výroky ľudí, reakcie - napríklad viac ako jeden týždeň alebo jeden mesiac). Výsledky týchto pozorovaní možno prediskutovať na ďalších tréningoch.

Pravé táto aktivita pomáha pochopiť aké je náročné sa vymaniť z „rodovej škatuľky“ a prečo je to spoločnosťou a komunitou tak často sankcionované.

Ako jeden z dôsledkov rodovej socializácie je vytvorenie tzv. **toxickej maskulinity alebo hegemoniálnej maskulinity**. Čo môžeme vysvetliť, ako určité prejavy a vzorce očakávaní od chlapcov, mužov, aby sa správali „mužne“ chlapský“ teda v istom slova zmysle agresívne, hrubo, násilne. Typické označenie je pre tento ja „ chlapi neplačú“, „ chlapi všetko zvládnu a vydržia“.

Aktivita č. 5

Pozrite si toto video : https://www.ted.com/talks/tony_porter_a_call_to_men#t-32973

Čo Vás oslovilo? Ako by ste v tomto videu označili toxickú maskulinitu? Kde ste ju vnímali?

Aktivita č. 6 Dôsledky rodových stereotypov

Rodové stereotypy nie sú nevinné, majú závažné dôsledky na naše životy a vedú k rôznym typom diskriminácie a nerovností. Skúsme sa zamyslieť nad jedným ženským rodovým stereotypom a jedným mužským stereotypom. Skúste diskutovať, aké sú dôsledky týchto stereotypov, ako vplývajú na život v rodine/partnerskom zväzku/spoločnosti, na ženy a na mužov, čo si cez to odpozorujú deti a pod. Aktivitu začíname tak, že si stereotyp napíšu do

stredú flipchart do krúžku/bubliny a následne od neho odvinú následok, potom následok, až kým vyčerpajú všetky možnosti čo ich napadlo.

Ženský príklad: “Ženy musia všetko vydržať”

Príklad: Muži neplačú dospeje až k násiliu na ženách.

Môžu si vybrať z týchto RS: Muž je hlava rodiny, Správny chlap má byť rázny, tvrdý, neprejavovať city; Muži neplačú; Muž má byť silný, má byť ochranca žien;

Žena – ochrankyňa rodinnej atmosféry, rodinného krbu; Má byť milá, poslušná; má všetko vydržať, vytrpieť. Každé dievčatko chce byť princeznou.

Spoločne si ku každému jednému príkladu uvedieme do bubliniek možné dôsledky?

K akým dôsledkom ste dospeli? Spoznávate niečo z toho aj z Vášho okolia/ z Vášho života?

Skúste si pozrieť toto video a pozdieľať svoje pocity?

https://www.youtube.com/watch?v=fjo-hwAKcas&ab_channel=WhiteRibbon

Ako by s tým mohli niečo urobiť?

1.1.2. Čo je rodová rovnosť?

Rodová rovnosť je jedným z hlavných hodnôt a cieľov krajín Európskej únie (ďalej len EÚ), ako aj regionálnych a medzinárodných ľudskoprávných spoločenstiev (Rada Európy, Organizácia spojených národov). Rodová rovnosť je kľúčová pre dosiahnutie skutočnej demokracie a solidarity medzi ľuďmi. Rodová rovnosť je perspektíva pre život bez diskriminácie, pre život bez spochybňovania, vylučovania.

Rodová rovnosť je zväčša charakterizovaná ako spravodlivé zaobchádzanie s ľudskými bytosťami, čo môže znamenať tak rovnaké zaobchádzanie, ako aj zaobchádzanie, ktoré je rozdielne, ale je ekvivalentné z hľadiska práv, výhod, povinností a možností. Vychádza z princípu, že všetky ľudské bytosti majú právo slobodne rozvíjať svoje schopnosti a vyberať si z možností bez obmedzení rodovými rolami. Rozdielne správanie, aspirácie a potreby ľudských bytostí sú uznávané, hodnotené, zohľadňované a podporované v rovnakej miere a nediskriminujúco.⁷

Barbara Stiegler (2009) definovala 3 základné ciele rodovej politiky:

⁷ Viac pozri Glosár rodovej terminológie <http://glosar.aspekt.sk/default.aspx?smi=1&ami=1&vid=175>

1. Nastoliť spravodlivosť v rodových vzťahoch: rovnaké rozdeľovanie zdrojov:

Konkrétnejšie to znamená, že muži majú v porovnaní so ženami a ženy v porovnaní s mužmi k dispozícii rovnaký diel ekonomických prostriedkov a ekonomických právomocí; rovnaký diel platenej a neplatenej práce; rovnaký diel voľného času; rovnaký diel uznania; rovnaký diel moci; rovnaký diel zdravia; rovnaký diel vedomostí; rovnaký diel priestoru. Ide teda o rodovo spravodlivú participáciu na zdrojoch ako peniaze, moc, čas a poznanie.

2. Cieľ: Pripustiť rodovú rozmanitosť (gender diversity) : Pri druhom ciele ide o to, aby sa nastolila rovnocennosť rôznych foriem rodových realizácií života a aby bola možná existencia človeka ako muža, resp. ženy mimo biologických určení, mimo nútenej heterosexuality a mimo obmedzujúcich rodových noriem.

3. Cieľ: Odstraňovanie rodového zat'azenia (degendering): V prípade tohto cieľa už nejde priamo o jednotlivé osoby a skupiny, ale o inštitúcie, systémy a kultúry, ktoré je potrebné analyzovať z rodového hľadiska a navrhnúť opatrenia.

Uplatňovanie rodovej rovnosti je zložitý proces, ktorý má viacero navzájom sa dopĺňujúcich, ovplyvňujúcich a kombinujúcich aplikačných procesov a politík, medzi ktoré patrí: realizácia politiky rovnosti príležitostí, ktorá vytvára legislatívne základy pre odstraňovanie nerovností „ex ante“ (na počiatku) ako je antidiskriminačná legislatíva; aplikácia vyrovnávajúcich opatrení, ktoré budú vyrovnávať, resp. kompenzovať nepriaznivé dopady diskriminácie a eliminovať vylučovanie a uplatňovanie rodového hľadiska (známe ako Gender Mainstreaming) ako aktívna stratégia, ktorej cieľom je vyrovnávanie rodových pomerov vo všetkých sférach organizácie.

Inak povedané: Aplikovať rodovú rovnosť znamená neustále rozvíjať diskusiu o tom, ako postupovať, aby sa zmenili štruktúry spoločnosti, ktoré prispievajú k udržiavaniu rodovej nerovnosti. Na individuálnej úrovni každej a každého u nás to najmä znamená prebrať zodpovednosť a postupne meniť zaužívané rodovo stereotypné postoje, ktoré sa podieľajú na tvorbe nerovností žien a mužov a diskriminácii žien a začať šíriť hodnoty rodovej rovnosti. V kontexte našej príručky je preto dôležité začať šíriť povedomie o ľudských právach žien a rodovej rovnosti a prierezovo ich zavádzať do výchovno-vzdelávacích procesov. Pretože osvojenie si nových poznatkov a ich šírenie sa môže stať základom pre konštruktívne zmeny v postojoch celej spoločnosti.

1.2. Školstvo ako rodovo zat'azená inštitúcia

Škola (a školstvo) má dnes kľúčový význam pre spoločnosť, ale aj pre jednotlivých ľudí, najmä mladých ľudí. Škola je miestom kde sa realizuje výchovno-vzdelávací proces, miestom osvojovania si vedomostí, postojov, hodnotových orientácií a je dôležitým faktorom vývoja mladých ľudí. Ako taká preto patrí k jedným z dôležitých mechanizmov rodovo diferencovanej socializácie má výrazný vplyv na utváranie rodovej identity nás všetkých.

Škola a školstvo (školský systém) sú značne rodovo zaťažené inštitúcie. Je všeobecne známe, že školstvo patrí k prefeminizovaným odvetviam, pričom najvyššie podiel žien je na základných školách a najnižší na vysokých. Zároveň na vyšších stupňoch vzdelávania pracuje viac žien na školách s humanitným zameraním a menej na technických školách. Rovnako platí, že školstvo patrí k odvetviam s nízkym platovým ohodnotením vyučujúcich. A napriek celkovo nízkym mzdám dochádza aj v tomto odvetví k rodovým rozdielom v odmeňovaní a priemerné mzdy žien v školstve zaostávajú za priemernými mzdami mužov.⁸ Ukazuje sa, že feminizované odvetvia obvykle strácajú svoju spoločenskú prestíž a znižuje sa aj množstvo finančných prostriedkov, ktoré sú tejto oblasti pridelené, čo je tiež jedným z výrazných dopadov rodových nerovností (najmä ak vezmeme do úvahy, že v školstve pracuje vysoký podiel vysokoškolsky vzdelaných ľudí a vzdelávanie je všeobecne vnímané ako dôležitý aspekt nášho života). Na to sa viaže aj nezáujem mladých ľudí vstupovať do pracovných pozícií v školstve, najmä nezáujem mladých mužov. To všetko napovedá, že školstvo a školy sú rodovo zaťažené už z pohľadu ich systémového nastavenia, čo sa samozrejme pretavuje aj do posilňovania rodovo stereotypnej socializácie mladých ľudí (napr. nepriamo im tak odovzdávame odkaz, že ženské práca v oblasti vzdelávania je menej hodnotná ako iné druhy práce). Aj toto sú tézy, o ktorých je potrebné diskutovať s mladými ľuďmi.

Okrem toho je z rodového hľadiska dôležité skúmať aj to ako obsah vzdelávania a spôsob vzdelávania môže prispievať k šíreniu rodovo stereotypných postojov a presvedčení a posilňovaniu rodových nerovností. „Rodový rozmer socializácie je prítomný jednak v súbore poznatkov z určitých študijných predmetov či určitých zručností (tzv. formálne kurikulum), ale aj v širšom pozadí hodnôt, predstáv, vzorov správania (vrátane komunikácie) či postojov, ktoré nie sú nikdy rodovo neutrálne, no prostredníctvom ktorých sa žiakom taktiež odovzdáva istá kultúrna správa o tom, čo sa od nich očakáva v závislosti od toho, či sú

⁸ Viac pozri: CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9; FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J. – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): *Učiteľské povolanie, Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.

chlapcami alebo dievčatami (tzv. neformálne, resp. skryté kurikulum)“.
(Farkašová,2011:156).

Viacere autorky zaoberajúce sa rodovým vzdelávaním upozorňujú, že jedným z kľúčových zdrojov, ktoré „učia“ mladých ľudí o rodovo diferencovaných rolách, rodových stereotypoch a rodovej nerovnosti sú školské učebnice a pomôcky. Etela Farkašová pripomína, že výskumné rodové analýzy potvrdzujú skutočnosť, že učebnice pre základné aj stredné školy podporujú reprodukciu rodových predpojatostí a stereotypov: „Začať by sme mohli so šlabikárom a jeho typickými obrázkami, ktoré znázorňujú rodovú deľbu práce v rodine: na týchto obrázkoch veľmi často otec číta noviny, resp. sleduje televíziu (vzdeláva sa, zbiera informácie), a matka varí, resp. venuje sa iným domácim prácam. V súvislosti s touto témou možno poukázať aj na iné aspekty rodovej nerovnosti a znevýhodnenia žien; môžeme uviesť napríklad to, že ženy sú nedostatočne a skreslene reprezentované ako spolutvorkyne kultúrnych dejín v štandardných učebniciach dejepisu, v encyklopédiách a slovníkoch (či už ide o historické encyklopédie, dejiny literatúry, umenia a podobne)“.
(Farkašová,2011:156 - 157). Vyššie spomínané oblasti sa od 60-tych a 70-tych rokov minulého storočia stali predmetom mnohých výskumov zameraných na skúmanie rodových nerovností v školstve, ktoré vyústili do návrhov a prijatia mnohých opatrení, či už legislatívneho alebo nelegislatívneho charakteru. Ich výsledky možno podľa Sharin P. Green zhrnúť do viacerých oblastí⁹:

Prostredie triedy: Výskumy odhalili, že učitelia a učiteľky zaobchádzali s chlapcami a dievčatami odlišne. Hoci chlapci a dievčatá začínali školskú dochádzku na rovnakej úrovni, vo vyšších triedach dievčatá zaostávali za chlapcami v matematike a mali oveľa nižšie sebavedomie. Medzi príčinami týchto rozdielov sa identifikovala menšia pozornosť, akú venovali vyučujúci dievčatám, ako aj vzdelávanie na základe učebníc, ktoré marginalizovali ženy.

Očakávania učiteľov a učiteľiek: Veľký počet zahraničných štúdií poukázal na rôzne očakávania vyučujúcich voči chlapcom a dievčatám a na dopad týchto rôznych očakávaní na výsledky žiakov a žiačok. Výskumy napríklad potvrdili, že aj keď sú dosiahnuté výsledky chlapcov a dievčat rovnaké, vyučujúci sú presvedčení, že chlapci majú lepšie schopnosti

⁹ Spracované podľa FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): Učiteľské povolanie, *Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.

logického uvažovania a že matematika je ťažšia pre dievčatá. Ak dievčatá dosiahnu horší výsledok z písomky, než sa očakávalo, podľa učiteľov a učiteliek je to pravdepodobne pre ich nedostatočné schopnosti; ak dosiahnu horší výsledok chlapci, vysvetľuje sa to skôr nedostatkom ich úsilia.

Všeobecné sociálne rodové stereotypy: Ako jeden z významných faktorov, ktoré vedú k rôznemu zaobchádzaniu vyučujúcich s chlapcami a dievčatami, identifikovali viaceré štúdie kultúrnu stereotypizáciu rodovo špecifického správania. Ukázalo sa napríklad, že ak sa v triede hovorí rodovo necitlivým jazykom používajúcim mužský rod na označenie chlapcov aj dievčat, dostávajú tým dievčatá správu, že sú z hovoreného vylúčené. Viacero štúdií tiež opakovane potvrdzovali, že rodovým rolám prevažujúcim v spoločnosti sa deti učia aj v školských laviciach. Napríklad dievčatám sa kladú jednoduchšie otázky a poskytuje sa im menej konštruktívna spätná väzba a podpora, alebo že určitý typ správania sa u chlapcov akceptuje, a dokonca sú k nemu povzbudzovaní, zatiaľ čo u dievčat sa neoceňuje, alebo sa dokonca odsudzuje, čo u dievčat často vedie k rozhodnutiu zostať na hodinách ticho (dievčatá sú väčšmi socializované k zdvorilosti, k tomu, aby neskákali do reči).

Uvedené príklady zahraničných výskumov a ich zistení ukazujú, že v školstve a vo vzdelávacom procese sú prítomné rodové predsudky a rodová predpojatosť. Je to samozrejme do istej miery logické, keďže my všetky a všetci sme socializovaní v spoločnostiach, ktoré sú rodovo necitlivé a diskriminačné. Navyše, ešte nie je samozrejmosťou, aby sa na pedagogických fakultách vyučovali rodové teórie a rodovo citlivá pedagogika. Dôležité však je, začať svoje vlastné predsudky reflektovať a vedome s nimi pracovať tak, aby sme neprispievali k šíreniu rodovo stereotypných postojov. Keď na Slovensku nemáme k dispozícii tak široký záber výskumov v tejto oblasti, sú k dispozícii prvé analýzy a výskumy, ktoré realizovalo ASPEKT a Inštitút pre výskumné otázky, ako aj občianske združenie EsFem, ktoré môžu významne napomôcť pri presadzovaní rodovej rovnosti na školách. V súvislosti s tým odporúčame najmä tieto publikácie a štúdie:

- CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9; dostupné aj v PDF na stiahnutie TU: <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/rodovy-pohlad-na-skolstvo>

- FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): *Učiteľské povolanie, Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9. Dostupné aj v PDF na stiahnutie TU: <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/ucitelske-povolanie>
- KIŠOŇOVÁ, J.: *Rodové stereotypy v učebniciach* – Diplomová práca – Univerzita Komenského v Bratislave, Pedagogická fakulta –Katedra Občianskej a etickej výchovy. 2008. Dostupné na: <https://docplayer.net/31188368-Rodove-stereotypy-v-ucebniciach.html>
- MINAROVÍČOVÁ, K.: *Čo sa v škole o nerovnosti naučíš... Rodové stereotypy v správaní a postojoch učiteliek a učiteľov*, Dostupné na: [http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-\(cd-rom\)/katarina-minarovicova:-co-sa-v-skole-o-nerovnosti-naucis](http://www.ruzovymodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/citaren/ruzovy-a-modry-svet-(cd-rom)/katarina-minarovicova:-co-sa-v-skole-o-nerovnosti-naucis)
- MINAROVÍČOVÁ, K . – BOSÁ, M. – ČEREŠNÍK, M.: *Svet práce podľa učebníc (rodová analýza vybraných kurikúl)*, Centrum vzdelávania PPSVR SR, 2014. Dostupné: https://www.academia.edu/28684901/Svet_pr%C3%A1ce_pod%C4%BEda_u%C4%8Debn%C3%ADc

1.2.1. Rodovo citlivé vzdelávanie a pedagogika

Napriek tomu, že som na predchádzajúcich stranách popísala školy a školský systém ako rodovo zaťažené inštitúcie, je dôležité poznamenať, že školy zároveň môžu byť miestom odbúravania rodových stereotypov, eliminácie diskriminácie a podpory rodovej rovnosti. Škola má vysoký potenciál na zmenu sociálnych nerovností a hierarchických vzťahov. Psychologička a pedagogička Irena Smetáčková uvádza, že na to, aby sa škola stala rodovo senzitívnym/citlivým miestom musia vyučujúci začať používať rodovo korektný a citlivý spôsob vedenia vzdelávania a výchovy a mať k dispozícii moderné učebné pomôcky, ktoré zobrazujú mužov a ženy ako rovnocenné bytosti. (pozri Smetáčková, 2005:79)

Predpokladom uplatňovania takéhoto prístupu, nazývaného aj ako rodovo citlivá pedagogika je však rodovo kompetentný pedagogický zbor, vrátane nepedagogických zamestnancov a zamestnankýň. Získavanie rodovej kompetencie je však veľmi dlhý proces, na začiatku ktorého stojí pripustiť si, že tak ako všetci ľudia, aj pedagógovia a pedagogičky sú

ovplyvnené v rôznej miere rodovými stereotypmi a predsudkami, ktoré môžu či už vedome alebo nevedome realizovať vo svojej pedagogickej praxi.

PREČO?

Autorky ojedinelého projektu ruzovyamodrysvet.sk na otázku „**Prečo rodovo citlivá pedagogika?**“ odpovedajú nasledovne¹⁰:

- Umožňuje dievčatám a chlapcom rozvíjať čo najpestrejšie záujmy, schopnosti a spôsoby správania tak, že túto pestrosť neohraničujú ružovo-modré stereotypy.
- Zdôrazňuje to, čo majú dievčatá a chlapci ako ľudské bytosti spoločné. Pretože ženy a muži nežijú na opačných póloch sveta.
- Vychádza z toho, že obraz žien a mužov sa v čase a priestore mení. Predstava o typickej žene a typickom mužovi bola pred 100 rokmi iná ako dnes a líši sa aj od krajiny ku krajine.
- Vie, že „ženskost“ a „mužskost“ nie sú vrodené vlastnosti. Získavajú sa vzdelávaním, výchovou a socializáciou.
- Pýta sa na nespravodlivú deľbu práce medzi ženami a mužmi, ktorá sa začína už v šlabikároch: Kto sa stará o dieťa? Kto opravuje motorku? A čo to znamená pre budúcu voľbu povolania, odmeňovanie za vykonanú prácu, deľbu práce v domácnosti a pri starostlivosti o deti? Čo to znamená pre postavenie žien a mužov na verejnosti a v súkromí?

Expertka na rodovo citlivú pedagogiku a literárna vedkyňa Jana Cviková vo svojej prednáške¹¹ poukazuje aj na to, že „rodovo citlivá pedagogika sa pýta aj na nespravodlivú deľbu práce medzi ženami a mužmi, ktorá sa začína už v šlabikároch. Upozorňuje na nerovnomerné rozdelenie práce vo verejnej a súkromnej sfére a učí, že neexistujú typicky „ženské“ a „mužské“ povolania“.

Okrem týchto základných charakteristík je dôležité poznamenať, že rodové výskumy a štúdie sa zameriavajú aj na odhaľovanie mocenských mechanizmov a hľadajú stratégie na

¹⁰ Citované podľa <http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/co-je-ruzovyamodrysvet-sk#K1>

¹¹ *Ruzovyamodrysvet.sk a deľba práce*: Prednáška expertky na rodovo citlivú pedagogiku Jany Cvikovej, dostupné na: <http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/javisko/festival/nova-eva-eva-nova-uvodna-prezentacia-jany-cvikovej>

ich redistribúciu či vyrovnávanie mocenských nerovností. Preto k rodovej kompetencii zaradujeme aj schopnosť práce s mocou. V danom kontexte pedagogička a rodová odborníčka Monika Bosá hovorí, že „jednou z charakteristík feministickej pedagogiky je schopnosť a ochota vyučujúcich podeliť sa so študujúcimi o moc, ktorá je im inštitucionálne daná. Ide teda o rozloženie autority, moci a poznania medzi všetkých zúčastnených v pedagogickom procese“. (Bosá in Kiczková – Szapuová, 2011: 164)

AKO vytvoriť rodovo citlivú školu?

Rodovo rovná škola je v najširšom zmysle školou, kde majú chlapci i dievčatá možnosť rovnako rozvíjať svoj potenciál, svoje osobné schopnosti a záujmy bez obmedzení rodovými stereotypmi a predstavami o tom čo je a čo nie pre „správne“ dievča a správneho chlapca vhodné. Rovnako je to miesto, kde sa učiteľky a učitelia budú spravodlivo hodnotení a podporovaní, bez ohľadu na ich rodovú príslušnosť. Ako je uvedené na predchádzajúcich stranách, otázka rodu nie je len záležitosťou indivíduí, ale aj inštitúcií. Pri uplatňovaní rodovo citlivého prístupu vo vzdelávaní a rodovej rovnosti v škole je potrebné si všimnúť viaceré rodové aspekty vyučovacieho procesu a to okrem samotných metód vzdelávania aj interakcie (interakcia/komunikácia medzi vyučujúcimi a žiactvom; medzi vyučujúcimi navzájom, medzi žiactvom navzájom) a priestor, v ktorom sa tento proces odohráva. Všimáme si ako je v škole usporiadaná deľba práce, rozdeľovanie zdrojov, či stupeň demokracie.

Napriek tomu, že množstvo pedagógov a pedagogičiek súhlasia s myšlienkou rodovo citlivej (rovnej) školy, je ťažké si predstaviť, ako ju premietnuť do chodu školy. Preto na základe podnetov od Ireny Smetáčkovej, Kataríny Minarovičovej a Moniky Bosej, ako aj na základe vlastných skúseností predstavím jej základné charakteristiky¹²:

- **Myšlienka rodovej rovnosti a ľudských práv je zakotvená v dokumentoch školy a vo všetkých materiáloch, ktorými sa škola prezentuje. Škola má vypracovaný plán**

¹² SMETÁČKOVÁ, I.: Genderově rovná škola, genderově citlivá výuka in PŘÍRUČKA PRO GENDEROVĚ CITLIVÉ VEDENÍ ŠKOL, Otevřená společnost, o.p.s., 2007 ;citované zo strán 46-48; Dostupné na: <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/genderove-citlive-vedeni-skol.pdf>

BOSÁ, M. – MINAROVÍČOVÁ, K.: Rodovo citlivá výchova in Kiczková, Szapuová (eds.): Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011 (s. 161-181)

rodovej rovnosti a v najlepšom prípade aj rodový audit, ktorý škole pomôže nastaviť čo najefektívnejšie procesy na uplatňovanie rodového hľadiska.

- **Vedenie školy a vyučujúci vedia a hovoria o existencii rodových stereotypov a možnom porušovaní ľudských práv.** Vďaka tejto reflexii prestáva pedagogický zbor zľahčovať otázky rodovej rovnosti a stereotypov, a naopak – vedia veľmi dobre reflektovať ako ich ovplyvňujú v ich pedagogickej práci a začnú pracovať na znižovaní ich vplyvu.
- **Ženám a mužom, dievčatám a chlapcom je venovaná rovnaká miera priestoru, času a financií.** V tomto bode je dôležité preskúmať, či majú všetci spravodlivý prístup k využívaniu školských zariadení (napr. pomôcky, učebne, kabinety, ihriská, telocvičňa, jedáleň). Často sa stáva, že napríklad chlapci viac využívajú telocvične, alebo zaberajú viac priestoru na chodbách počas prestávok. Alebo že ženy učiteľky sa musia tiesniť viaceré v kabinetoch, kým muži učelia majú viac samostatného priestoru. Alebo sa stáva, že moderné technológie viac využívajú muži a chlapci ako dievčatá a ženy. A naopak, chlapcom dávame menej priestoru na aktivity vedúce k zručnostiam v oblasti starostlivosti. Rod v priestore sa môže prejavovať aj v zasadačom poriadku.
- **Vedenie školy podporuje rodovú rovnosť v pedagogickom zbore a zaobchádza spravodlivo s jednotlivými učiteľkami a učiteľmi. Škola je riadená demokraticky.** Ak je tento princíp dodržaný, logicky sa ľahšie rodová rovnosť implementuje aj do vzdelávania a pri práci s mladými ľuďmi (je ťažké hovoriť o rodovej rovnosti a „nežiť ju“, mladí ľudia by nám nedôverovali). Tento princíp v praxi znamená, že s učiteľkami a učiteľmi sa zaobchádza rovnako a spravodlivo z hľadiska ich práv a povinností, kariérneho postupu a finančného ohodnotenia. V praxi to znamená, že muži nie sú dosadzovaní do vyšších pozícií najmä preto, že sú muži – neprejavuje sa ani efekt skleneného stropu a ani efekt skleneného výťahu¹³. Nestáva sa situácia ako

¹³ **Sklenený strop** označuje neviditeľné rodové bariéry v inštitúciách. Ide o súbor nepísaných pravidiel, ktoré ženám (ale aj príslušníkom etnických a iných sociálnych menšín) neumožňujú alebo priamo znemožňujú postúpiť na vyššie pozície. Strop znamená hranicu, po ktorú sa ženy vo svojom postupe dostanú, a sklený obrazne vyjadruje skutočnosť, že žena už vďaka svojim profesionálnym kvalitám na vyššiu pozíciu dovidí a dokáže si predstaviť svoje pôsobenie v nej, ale kvôli rôznym (často skrytým/skleným) predsudkom sa na ňu nedostanú.

mojej kolegyni, ktorá sa sťažovala, že má nižšie odmeny za aktivitu, ktorú robila s kolegom, na čo jej riaditeľ odpovedal, že jej kolega je živiteľ rodiny a preto ich má vyššie. Taktiež to znamená, že aktivity učiteliek a učiteľov sú rovnomerne rozdelené a nepredpokladá sa, že muži a ženy majú automaticky vykonávať rozdielne aktivity (napr. že ženy budú pripravovať občerstvenie na porady a muži majú na starosti automaticky kabinet telocvične).

- **Triedna a školská samospráva má nastavené podmienky a pravidlá pre rodovo rovné zastúpenie.** A vedenie školy to plne podporuje a spolupracuje na vysvetľovaní dôležitosti týchto pravidiel. Spôsob ako vyrovnávať príležitosti a dosahovať rovnosť je zavádzanie rotácie či princípu kvót.
- **Podpora rodovej rovnosti je zahrnutá do spolupráce s rodičmi.**
- **V škole funguje mechanizmus na prevenciu, zisťovanie a riešenie prípadov sexuálneho a rodovo motivovaného obťažovania, rodovo podmieneného násillia a rodovo podmienenej šikany.**
- **Učebnice a učebné pomôcky sú vyberané a pripravované tak, aby neobsahovali rodové stereotypy;**¹⁴
- **Učiteľky a učelia budujú systematicky svoju rodovú citlivosť a ľudskoprávne povedomie.** Vedenie školy podporuje vyučujúcich, aby otvorene hovorili o rodových nerovnostiach, ktoré vnímajú, a to tak vo vzťahu k sebe (reflexia vlastných stereotypov a predsudkov) ako aj voči kolegyniam a kolegom, žiačkam a žiakom či rodičom. Smetáčková ako príklad konkrétnej pomoci uvádza pravidelné začleňovanie krátkej reflexie stavu rodovej rovnosti na škole do pracovných porád či zriadenie

Sklenený výťah označuje nepísané pravidla, ktoré spôsobia, že muži stúpajú v kariérom rebríčku rýchlejšie ako rovnako kvalifikovaná žena (výťah ich „vytiahne“). Príčinou je, že muži nadobúdajú skryté výhody (človek ich sám nemusí vyhľadávať, nesnaží sa ich dosiahnuť). Patria k nim presvedčenia, že muži sú častejšie stereotypne považovaní za „prirodzenejších vodcov“, kým ženy sa spájajú s emocionálnym rozhodovaním či sa považujú za menej efektívne kvôli tomu, že im je stereotypne prisudzovaná hlavná povinnosť za starostlivosť o deti a rodinu.

¹⁴ **Pre zistenie rodovej korektnosti učebníc môžete použiť nasledujúcu publikáciu:** POMŮCKA PŘI POSUZOVÁNÍ GENDEROVÉ KOREKTNOSTI UČEBNIC; Na stiahnutie: <http://www.msmt.cz/vzdelavani/zakladni-vzdelavani/pomucka-pri-posuzovani-genderove-korektnosti-ucebnic>

schránky pre tieto námety. Ako som uviedla už viackrát, rozpoznanie nerovností je možné len keď má človek dostatočnú rodovú kompetenciu, bez ktorej iba ťažko dokážeme vnímať prejavy rodových stereotypov (javia sa nám prirodzené a samozrejme). Preto je kľúčové, aby škola podporovala svoj pedagogický zbor v rodovom vzdelávaní (účasť na rodových a ľudskoprávnych tréningoch, kurzoch, nákup odbornej literatúry) a spolupracovala s rodovými odborníkmi a odborníčkami.

1.2.2. Metódy a zásady rodovo citlivého vzdelávania, rodovo citlivej pedagogiky

K hlavným zásadám rodovo citlivej pedagogiky patrí napríklad **zaradovanie pozitívnych ženských vzorov do obsahu vyučovania**. Nedostatok pozitívnych ženských vzorov, nedostatok informácií o ženách totiž negatívne ovplyvňuje sebavedomie dievčat a žien a ich sebahodnotenie. Môže to ovplyvňovať výber ich štúdia, môže to mať dopad na ich pracovnú kariéru a vlastne na celý ich život. Keď ste dievča, váš život bude asi vyzerat' inak ak máte k dispozícii vzory ako je prezidentka, premiérka, pilotka alebo vedkyňa či IT odborníčka, ako keď ste nikdy nepočuli o ženách v týchto povolaniach alebo všeobecne o ženách ako historických vzoroch. „Stačí si zobrať do ruky štandardné učebnice dejepisu, aby sme ihneď zistili, že ľudská história sa v nich interpretuje najmä ako história vojen, víťazných ťažení či porážok, teda, že história je čítaná mužskými očami. Dôsledkom je potom to, že skúsenosť ženskej polovice ľudstva ostáva zamlčaná, vytesnená zo zorného poľa dejepisu, učebnice sa hemžia postavami generálov, politikov, vládcov, prípadne vynálezcov, absentujú v nich však postavy žien, ktoré tiež utvárali dejiny – prinajmenšom tým, že niesli na pleciah ich ťarchu, že preberali zodpovednosť za rodinu, vychovávali deti, starali sa o starých a chorých členov rodiny. „Ženské čítanie“ dejín v učebniciach chýba. Ani iné učebnice nie sú zväčša spravodlivejšie, ako sme už spomenuli, minimálnu pozornosť venujú významným ženským postavám (v umení, vo vede, v náboženskej sfére), a tým posilňujú presvedčenie, že ženy boli pasívnym prvkom v dejinách“. (Farkašová2011:157) Nedostatok informácií a vedomostí o prínose žien, o ich životoch, o vzťahoch medzi mužmi a ženami, spoločenských podmienkach, ktoré formovali tieto vzťahy ovplyvňuje aj chlapcov a mužov. Môžu nadobúdať dojem (a diskusie potvrdili že aj nadobúdajú), že ženy sú nepodstatné, že nič nedokázali – a odtiaľ je u len krok k tomu aby považovali ženy za menejcenné a pohrdali nimi. Vo výsledku to vedie k prehlbovaniu rodovej nerovnosti. Nemôžeme sa už tváriť, že to tak nie je a že sa nič nedeje, ak sa mladí ľudia učia prevažne iba o významných mužoch.

Môžeme to však zmeniť. Môžeme pomôcť študentom a študentkám k rozvíjaniu kritického myslenia aj v tejto oblasti. Môžeme im predostrieť pozitívne príklady (nielen) významných žien, snažiť sa odkrývať príčiny a dôsledky vylučovania žien, klásť otázky, hľadať odpovede (Mesochoritsová, 2016).

Pre dôslednú rodovo citlivú pedagogickú prácu nestačí len ďalej nešíriť a nefixovať rodové stereotypy, ale je nevyhnutné **pomáhať deťom a mladým ľuďom, aby rodové stereotypy reflektovali, ponúkať alternatívne vzory mužskosti a ženskosti, tematizovať spoločenské nerovnosti**. Pri rodovo citlivej práci s chlapcami je dôležité pomôcť im ukázať ako ich môže stereotypná mužská rola obmedzovať a ubližovať im. Dôležité je pomôcť chlapcom, aby nepokladali emócie za slabosť, aby dokázali prejavovať svoju emocionalitu. Zvlášť je dôležité pracovať s nezmyselným predsudkom, že muži neplačú a musia byť vždy silní. Pracujeme s nimi na posilňovaní ich pozitívnych vlastností, učíme ich riešiť konflikty a problémy nenásilnou cestou a nie násilím. V odbornej literatúre sa často odporúča, aby s chlapcami pracoval muž, ktorý by pôsobil ako vzor muža, ktorý vie pomenovať svoje slabosti a strachy. Taktiež s nimi pracujeme na odstránení homofóbie (nenávisť voči neheterosexuálne orientovaným ľuďom). Rovnako je dôležité podporovať chlapcov k samostatnosti (v zmysle vedieť sa postarať o seba a neočakávať to od dievčat a žien) a k tomu aby sa dokázali postarať o domácnosť a výchovu detí v budúcnosti. Samostatnou témou na prácu je prevencia násilia páchaného na ženách a obťažovanie dievčat a žien, prostredníctvom postupnej transformácie hegemoniálnej (dominantnej) maskulinity.

Pri rodovo citlivej práci s dievčatami je dôležité posilňovanie ich autonómie a kritického odstupu od rodovej role do ktorej sú socializované (ako nekompetentné, submisívne a pod.). Pre posilnenie dievčat je zvlášť dôležité hovoriť o dejinách žien a o ich význame, ako som už uviedla vyššie. Jednou z dôležitých tém je aj mýtus krásy, ktorý neprímerane dopadá na mladé dievčatá a negatívne vplýva na ich vzťah k vlastnému telu. Dievčatá s odmalička konfrontované s krásou ako základnou hodnotou žien (iba pekná princezná získa princa). Podľa autoriiek portálu ruzovyamodrysvet.sk „tento model ženám a dievčatám zároveň vraví, že sú tu najmä kvôli mužom a ich pohľadom. Neexistujú ako autonómne a autentické bytosti, nie sú tu samy pre seba. Sú predmetom, na ktorý sa muži pozerajú; ich hodnota sa odvíja hlavne od toho, nakoľko sú „dekoratívne“ – atraktívne pre mužov. Všetky návody na pestovanie telesnej krásy, starostlivosti o telo sú vlastne nepriamo návodom na pritiahnutie pozornosti mužov. Takáto socializácia pestuje v dievčatách a chlapcoch odlišný prístup

k vlastnému telu“.¹⁵ Okrem tejto dôležitej témy pomáhame dievčatám odhaľovať každodenný sexizmus v médiách, reklamách, filmoch a pracujeme s nimi na tom, ako sa môžu brániť sexuálnemu násiliu a sexizmu. V neposlednom rade sa snažíme podporovať priateľstvá medzi dievčatami, keďže jedným z dopadov rodovo stereotypnej socializácie je vytváranie nepriateľstiev medzi ženami.

Pri rodovom vzdelávaní je veľmi užitočné podporovať tzv. *participatívny prístup k vzdelávaniu*. To znamená, že namiesto jednosmerného odovzdávania poznatkov smerom od vzdelávajúcich k žiakom a žiačkam podporujeme vzájomnú výmenu skúsenosti a pohľadov. Dôležitým cieľom je zabezpečiť, aby sa všetci cítili akceptovaní, a to aj napriek rozdielnym názorom, a aby mali možnosť podieľať sa rovnocenne na diskusiách, či riešeniach zadaní.

Zásadný princíp, ktorým sa pri vzdelávaní riadime je **rešpekt**. Skúsenosti a jedinečné pohľady, ktoré mladí ľudia prinášajú sú hodné rešpektu, podporujeme ich v počúvaní druhých a rešpektovaní rozdielnosti názorov. Tento princíp má však svoje hranice – nepodporujeme prejavy, ktoré by boli naopak diskriminujúce, necitlivé, znevažujúce či inak dešpektujúce smerom k druhým. Vždy však vysvetlíme, prečo ich chápeme ako ubližujúce.

Jednou zo základných súčastí rodovo citlivej pedagogiky je **rodovo vyvážený jazyk**, ktorý zviditeľňuje prítomnosť žiačok a žiakov v triede, zdôrazňuje prítomnosť žien i mužov v rôznych oblastiach života. Pre mnohých ľudí môže byť spočiatku výzvou pokúsiť sa „naladiť“ na jeho používanie. Našou snahou je podporiť ľudí, napríklad aj tým, že im ponúkame príklady ako rodovo citlivé vyjadrovanie môže napomôcť zmierniť zneviditeľňovanie a diskrimináciu žien v spoločnosti. Odporúčame vysvetľovať na konkrétnych príkladoch, čo chápeme pod rodovo citlivým vyjadrovaním a naopak, aké výrazy prispievajú k podpore rodových nerovností¹⁶.

¹⁵ Podľa: *Lebo Vy za to stojíte? Mýtus krásy a čo sa za ním skrýva*, <http://www.ruzovyamodrysvet.sk/sk/hlavne-menu/ucebna/seminare-a-prednasky/lebo-vy-za-to-stojite>

¹⁶ Viac k téme rodovo korektného jazyka pozri: Cviková, Jana (ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*, NÁRODNÝ PROJEKT Inštitút rodovej rovnosti, 2015. Dostupné na: http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf

Príručka: *Ako používať rodovo citlivý jazyk: Možnosti, otázky, Príklady*. http://www.ruzovyamodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf

Okrem už uvedených tém, je kľúčovou súčasťou rodovo citlivej výchovy aj vzdelávanie o ľudských právach a zvlášť o vývoji ľudskoprávnej agendy v oblasti práv žien a rodovej rovnosti. A v rámci nej aj zviditeľňovanie historického prínosu žien vo vývoji agendy ľudských práv.

Pre zvýšenie rodovej kompetencie a citlivosti môžu pedagogické profesie využiť niektoré zo vzdelávacích ponúk mimovládnych organizácií, ako aj množstvo publikácií, článkov, kníh, metodických pomôcok či online vzdelávacích programov. Rodovému vzdelávaniu dospelých, ale aj detí, študentov a študentiek sa v SR venujú najmä mimovládne organizácie. Viaceré z nich poskytujú vzdelávanie pre rôzne cieľové skupiny, vrátane vzdelávania pedagogických profesií. Vzdelávacie programy „šijú na mieru“ podľa potrieb cieľovej skupiny a jej možností venovať sa vzdelávaniu, pričom zohľadňujú aktuálne poznatky a najnovší vývoj. Vzdelávanie vedú interaktívnym a participatívnym spôsobom, s dôrazom nielen na odovzdávanie vedomostí, ale najmä na rodové sitlivovanie účastníčok a účastníkov. Mimovládne organizácie realizujú neakreditované aj akreditované vzdelávanie, a to využitím najrozličnejších foriem vzdelávania a vzdelávacích metodík.

- K najvýznamnejším organizáciám, ktoré pracujú s rodovou senzibilizáciou patrí feministická organizácia **ASPEKT**. V roku 1993 začala vydávať rovnomenný feministický kultúrny časopis (v súčasnosti pokračujúci ako webzín [ASPEKTin](#)) a od roku 1996 knižnú edíciu, v ktorej dodnes vyšlo viac ako 100 titulov. **Časopis, ako aj mnohé tituly z knižnej edície slúžia ako významný odborný zdroj pre potreby rodového vzdelávania.** K najdôležitejším zdrojom pre pedagogičky a pedagógov patrí publikácia z roku 2003 *Ružový a modrý svet. Rodové stereotypy a ich dôsledky.*, ktorá je určená všetkým, ktorý vzdelávajú v oblasti rodovej rovnosti. K najkomplexnejším zdrojom pre rodovo citlivé vzdelávanie patrí **Online portál Ružový a modrý svet, ktorý je určený najmä pre pedagógov a pedagogičky**, ktorý poskytuje materiály na štúdium a aktivity pre prácu s mladými ľuďmi. Obsahuje množstvo praktických námetov na rodovo citlivú pedagogickú prácu (metodiky), ako aj množstvo študijných materiálov využiteľných na rôznych úrovniach rodového vzdelávania. Poskytuje učiteľkám a učiteľom možnosť nielen si zvýšiť svoju odbornosť, ale aj súčasne zavádzať rodovo kompetentnú pedagogiku v prax. <http://www.ruzovymodrysvet.sk/> Verejne prístupná knižnicu ASPEKTU je jediná svojho druhu v SR a jej webové stránky sú rozsiahlym a pravidelne aktualizovaným zdrojom informácií.

- Pokiaľ ide o získavanie rodovej kompetencie prostredníctvom interaktívneho vzdelávania, najdlhšiu prax v tejto oblasti má občianske združenie **Možnosť voľby**¹⁷, ktoré doposiaľ odlektorovalo viac ako 1600 hodín a hĺbkovo vzdelalo viac ako 650 ľudí. **Možnosť voľby** je ľudskoprávna mimovládna organizácia, ktorá od roku 2001 svojimi advokačnými a vzdelávacími aktivitami významne prispieva k presadzovaniu rodových východísk vo verejných politikách, vrátane politik v oblasti vzdelávania. V rámci vzdelávacích aktivít v oblasti ďalšieho rodového vzdelávania sa vypracovala na jeden z najaktívnejších vzdelávacích subjektov, je známa najmä svojim hĺbkovými interaktívnymi tréningami. V súčasnosti realizuje a ponúka viaceré vzdelávacie programy: *Hĺbkový rodový ľudskoprávny tréning zameraný na zvýšenie rodovej a ľudskoprávnej kompetencie*; *5 modulový tréning zameraný na problematiku násilia páchaného na ženách*; *Rodový tréning zameraný na Istanbulský dohovor*, *Rodový tréning zameraný na CEDAW dohovor*, advokačné tréningy a *Školu ľudských práv, s dôrazom na práva žien*. Organizácia realizuje hĺbkové vzdelávanie pre rôzne cieľové skupiny, vo veľkej miere zamerané práve na pedagogické profesie. Taktiež usporiada rôzne workshopy, semináre, diskusie na školách a aktívne spolupracuje s pedagogickými profesiami, najmä s Olympiádou ľudských práv. Publikuje rôzne odborné materiály, ktoré slúžia ako podporné zdroje aj pre oblasť vzdelávania.
- Okrem nich poskytuje rodové vzdelávanie aj občianske združenie EsFem. a organizácia Občan, demokracia a zodpovednosť (ODZ).

Pre samoštúdium zamerané na zvyšovanie vedomostí v oblasti rodovej rovnosti a rodovo citlivého vzdelávania odporúčam štúdium nasledovných publikácií a portálov:

- Cviková, Jana – JURÁŇOVÁ, Jana (ed.): *Ružový a modrý svet Rodové stereotypy a ich dôsledky*. Bratislava: Občan, demokracia a zodpovednosť a Aspekt, 2003 a 2005; ISBN 80-85549-52-2; <http://www.aspekt.sk/content/knizna-edicia/ruzovy-modry-svet>
- Kiczková, Zuzana – Szapuová, Marianna (ed): *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Univerzita Komenského, 2011. Dostupné v knižniciach.
- Malý učiteľov sprievodca alebo Malá učiteľkina sprievodkyňa, Metodická príručka, editorky: Ľuba Kotalová, Monika Bosá, Apolónia Sejková (Súčasťou tejto metodickéj

¹⁷ Viac informácií na www.moznostvolby.sk alebo na FB Možnosť voľby a FB Istanbulský dohovor

príručky sú Pracovné listy pre chlapcov a pre dievčatá: Na jednej lodi. K dispozícii na stiahnutie TU:

http://mymamy.sk/clanok/595/mala_ucitelov_sprievodca_alebo_mala_ucitelkina_sprievodkyna_metodicka_prirucka.html

- Príručka: *Ako používať rodovo citlivý jazyk: Možnosti, otázky, Príklady*.
http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/5/9/9/1599_8a6542.pdf
- **Gender ve škole:** Príručka, ktorá je určená pre učiteľky a učiteľov predmetov občianska výchova a predmety týkajúce sa spoločenských vied na základných a stredných školách. Publikácia bola vydaná v rámci projektu „Zavádění konceptu gender do pedagogické praxe: Gender ve škole“, ktorý realizovala Otevřená společnost, o. p. s., pod vedením Mgr. Ireny Smetáčkové a Mgr. Kláry Vlkové.
<http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/2954-gender-ve-skole-prirucka-pro-budouci-i-soucasne-ucitelky-a-ucitele-2006>
- **Denník citlivky - Portál Anny Babánovej** – učiteľky na prvom stupni ZŠ z ČR, ktorá považuje rodovo citlivý prístup za zásadný pilier jej pedagogickej práce. Na tejto stránke nájdete vynikajúce materiály k rodovo citlivej výchove a vzdelávaniu, množstvo metodík, študijných a vzdelávacích materiálov a tiež odkazy na ďalšie zdroje, kde môžete nájsť inšpirácie pre pedagogickú prácu. Na portáli nájdete aj metodiky a študijné texty, ktoré sú zamerané priamo na oblasť histórie žien, zviditeľňovania žien. <http://denikcitlivky.tumblr.com/>
- BABANOVÁ, Anna., MIŠKOLCI, Jozef. (eds.): **Genderově citlivá výchova: Kde začít? Příručka pro vyučující základních a středních škol**, vydaná v rámci projektu „Rovné příležitosti v pedagogické praxi“. Praha: Žába na prameni. ISBN 978-80-239-8798-0 Dostupné vo vybraných knižniciach, napríklad knižnica ASPEKT a EsFem.
https://www.researchgate.net/publication/40359216_Genderove_citliva_vychova_kde_zacit_prirucka_pro_vyucujici_zakladnich_a_strednich skol_vydana_v_ramci_projektu_Rovne_prilezitosti_v_pedagogicke_praxi
- **Příručka pro Genderově citlivé vedení škol** (2007), sestavila Irena Smetáčková, Otevřená společnost, o.p.s., 2007, <http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/1291-genderove-citlive-vedeni-skol-2007>

- JARKOVSKÁ, Lucie: **Gender před tabulí: Etnografický výzkum genderové reprodukce v každodennosti školní třídy** Praha – Brno: SLON a Masarykova univerzita, 2013. 195 s. ISBN 978-80- 7419-119-0, ISBN 978-80-210-6098-2
- **Průručka pro genderově citlivé výchovné poradenství (2007)**
<http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/1308-prirucka-pro-genderove-citlive-vychovne-poradenstvi-2007>

Použitá literatúra:

- Dostupné: http://www.aspekt.sk/aspekt_in.php?content=clanok&rubrika=25&IDclanok=662.
- BOSÁ, M. – MINAROVÍČOVÁ, K.: *Rodovo citlivá výchova* in Kiczková, Szapuová (eds.): *Rodové štúdiá: Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*, Univerzita Komenského, Bratislava, 2011 (s. 161-181).
- CVIKOVÁ, J. – FILADELFIOVÁ, J.: *Rodový pohľad na školstvo – aspekty kľúčových rizík*, Bratislava, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-82-9;
- CVIKOVÁ, J. (ed.) a kol. autoriek a autora: *Analýza významu a možností používania rodovo vyváženého jazyka*, NÁRODNÝ PROJEKT Inštitút rodovej rovnosti, 2015.
Dostupné na: Dostupné na:
http://www.ruzovymodrysvet.sk/chillout5_items/1/6/0/1/1601_5755f0.pdf
- FILADELFIOVÁ, J. (autorka), CVIKOVÁ, J – JURÁŇOVÁ, J. (ed.): *Učiteľské povolanie, Aspekty rodovej rovnosti v škole*, ASPEKT 2008, ISBN 978-80-85549-79-9.
- HORNÁ, D. – MESOCHORITISOVÁ, A. : *Teoretické rámce a celospoločenský kontext rodového vzdelávania v SR* in MESOCHORITISOVÁ, A. – ZEZULOVÁ – JABLONICKÁ, J. (eds.) a kol. aut.: *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR, Bratislava, 2014.
- KICZKOVÁ, Z.– SZAPUOVÁ, M. (ed): *Rodové štúdiá. Súčasné diskusie, problémy a perspektívy*. Univerzita Komenského, 2011.
- MESOCHORITISOVÁ, A. a spolupracujúce autorky: *Koncepcia propagačných aktivít a sociálnej kampane na podporu Istanbulskeho dohovoru 2017*, interný materiál Možnosť voľby, 2017.
- SMETÁČKOVÁ, I.: *Gender a školství* In SMETÁČKOVÁ, I – VLKOVÁ, K.: *Gender ve škole, Příručka pro vyučující předmětů občanská výchova, občanská nauka a základy společenských věd na základních a středních školách*, Otevřená společnost, o.p.s. 2005.
- Zezulová – Jablonická, J. (ed.) – Adriana Mesochoritsová (ed.): *Štandardy kvality rodového vzdelávania – východiská a výzvy*, Centrum vzdelávania MPSVR SR 2014, Bratislava.

- SCHÖPP – SCHILLING, Hanna Beate: SCHÖPP-SHILLING: The Nature and Mandate of the Committee. In: H. B. Schöpp-Schilling (ed.), C. Flinterman (ass. ed.): *The circle of empowerment: twenty-five years of the UN Committee on the Elimination of Discrimination against Women*. New York: The Feminist Press, 2007, str. 248-261; preklad: Povaha a rozsah dohovoru, Možnosť voľby, 2011.
- SMETÁČKOVÁ, I.: Genderově rovná škola, genderově citlivá výuka in PŘÍRUČKA PRO GENDEROVĚ CITLIVÉ VEDENÍ ŠKOL, Otevřená společnost, o.p.s., 2007 ;citované zo strán 46-48; Dostupné na:
<http://www.otevrenaspolecnost.cz/knihovna/otevrenka/prosazovani-genderove-rovnosti/genderove-citlive-vedeni-skol.pdf>